OULUN MUSEO-
JA TIEDEKESKUS

Muistojen aitta

TIEDE / TAIDE / HISTORIA

SISÄLLYSLUETTELO

1. Näyttelyn lainaajalle ... 3
2. Tueksi muisteluun ... 4
Tueksi varhaiskasvatuksen ohjaajalle ... 4
3. Aitoista ja hirsistä ... 6
4. Nykyrin aitta ... 8
5. Aitat säilytyspaikkoina - ruoka-aitta ... 9
6. Aitat yhteisöllisyyden paikkoina ... 11
6.1. Salatanssit ja lasten “poma” (maja) ... 11
6.2 Aitat ja kesän tuoksu ... 12
7. Tuoksupurkit ... 13
Työryhmä ja kiitokset ... 14
Lähteet ... 15

1. NÄYTTELYN LAINAAJALLE

Olette lainanneet Pohjois-Pohjanmaan museon tuottaman “muistojen aitta” kiertonäyttelyn. Tarjoamme näyttelyn avulla saavutettavia kulttuuripalveluita myös liikunta- ja toimintaesteisille ihmisille. Aitan kautta kerromme perinteisistä työtavoista, materiaaleista, rakennuksista ja kulttuuriperinnöstä.

Teemasisältöjä ovat hirsi, arjen historia, maaseutu, yhteisöllisyys ja ruokakulttuuri.

Näyttelyn keskiössä ovat moniaistisuus, vuorovaikutus ja osallistaminen. Näyttely koostuu seuraavista osista:

- **PIENOISMALLIN RAKENTAMINEN**
  Käyttäjät voivat koota hirsirakennuksen pienoismallin.

- **MUISTELURYHMÄT JA TARINANKERRONTA**
  Ikäihmiset voivat jakaa omia muistojaan tai kuunnella tarinoita ääneen luettuna tai nauhalta.

- **HISTORIATIETO JA VALOKUVAT**
  Tähän näyttelyn opaskirjaan voidaan tutustua yhdessä ryhmänä tai yksin esimerkiksi kuvia katselemalla ja selaamalla. Kaikki valokuvat ovat Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmista ja ne- on jälkiväritetty.

- **MONIAISTISUUS**
  Näyttelyssä esitellään aittoihin ja maaseutuun liittyviä tuoksuja.

Muistojen aitta tarjoaa eväitä ja tukea ikä-ihmisten palveluihin ja muisti-työhön. Sama aineisto on myös päiväkotien ja varhaiskasvatuksen käytössä. Näyttelyn aineistot on laadittu saavutettavaan muotoon. Lukemisen lisäksi näyttelyaineistoon voi tutustua QR-koodien avulla. Koko kirja on luettu ääneen nauhalle ja kaikki valokuvat on kuvailutulkattu.

Salatanssit ja lasten “poma” (maja) ja aitat ja kesäntuoksu kertomukset on kirjoitettu tarinan muotoon Oulunseudun Muisti-yhdistyksellä pidetyn muistelutuokion pohjalta.

Näyttelyn käyttöohjeet ja pienoismallin kokoamisohjeet sekä tiedot tarkemmasta sisällöstä löydätte erillisestä vihkosta.

2. TUEKSI MUISTELUUN

Alta löydätte listan kysymyksiä, joita voitte käyttää muistelutuokiossa yhdessä ryhmänne kanssa. Jos luet kirjaa yksin, voit miettiä vastauksia mielessäsi tai kutsua toisen henkilön keskusteluun kanssasi.

- Mitä muistoja sinulla on aittoihin liittyen?
- Mikä aittarakennus sinulle tulee mieleen ensimmäisenä?
- Mitä aitassa säilytettiin?
- Kerro aittoihin liittyvä lapsuuden muistosi?
- Oletko rakentanut hirsistä? Aittoja tai jotain muuta?
- Muistako jonkun tärkeän aittoihin tai maaseutuun liittyvän laulun? Lorun? Runon? Maiseman?
- Mitä aiheeseen liittyviä esineitä sinulla tulee mieleen?
- Mitä tuoksuja ja ääniä sinulla tulee mieleen?

Tueksi varhaiskasvatuksen ohjaajalle

Alle on koottu tiivistetysti tietoa näyttelykirjan sisällöstä. Voitte käydä lapsiryhmän kanssa keskustelua vanhoista rakennuksista, puurakentamisesta ja menneiden aikojen elämästä.

Ennen vanhaan aitat olivat täynnä elämää ja tärkeitä asioita. Niissä säilytettiin ruokaa, viljaa, vaatteita ja joskus jopa perheenjäsenten omia tavaroita. Aitat olivat paikkoja, joissa tuoksui kuivattu leipä, suolakala ja puolukkasurvos. Kesällä aitassa saattoi nukkua ja katosta riippui kuivattuja yrttejä.

Nykyään aittoja käytetään eri tavalla. Harvalla on enää omaa aittaa pihapiirissä, mutta museoissa, vanhoilla maatiloilla ja kesämökkien pihapiireissä voi vielä nähdä, millaisia ne olivat. Ennen aitassa säilytettiin ruokaa, koska jääkaappeja ei ollut. Nyt ruoat säilyvät sähköllä toimivissa kylmälaitteissa, ja suurin osa ruoasta ostetaan kaupasta. Ennen aitassa säilytettiin myös vaatteita ja ne suojattiin kankailla tai yrteillä tuhohyönteisten varalta. Nyt meillä on vaatekaapit ja pesukoneet, jotka pitävät vaatteet puhtaina ja hyvässä kunnossa.

Hietamäen piha, Toivo Kariniemi sekä Leena ja Marjatta Huuskonen,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

Vaikka aitat eivät ole enää arkipäiväinen osa elämää, ne kertovat menneestä ajasta ja siitä, miten ihmiset ennen pärjäsivät luonnon ehdoilla. Ne opettavat meitä arvostamaan vanhoja taitoja, kuten ruoan säilömistä ja puusta rakentamista.

Mitä sinä säilyttäisit omassa aitassasi, jos sinulla olisi sellainen?

Rantalan valtionasutustilan emäntä Anna,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

Tyräjärvi, Anttilan talon emäntä Maria Seiteri, Synt.1876,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

3. AITOISTA JA HIRSISTÄ

Aittarakennukset ovat olleet olennainen osa suomalaista rakennusperinnettä, erityisesti Keski-, Itä- ja Pohjois-Suomessa. Kylärakenteesta huolimatta talojen tontit olivat useimmiten tilavia, ja rakennukset sijoitettiin epäsäännöllisesti ympäröivään maisemaan.

Honkakorvenojalla neljä miestä isoa petäjää kaatamassa isojaon aikana,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

Tyypillisesti asuinrakennusta vastapäätä sijoittuivat navetta ja aitat, kun taas tulipaloriskin vuoksi riihi, sauna ja vilja-aitat rakennettiin kauemmas. Tällainen piharatkaisu tunnettiin avopihana, joka tarjosi sekä toiminnallisuutta että turvallisuutta.

1900-luvulle saakka hirsi oli maaseudulla ensisijainen rakennusmateriaali niin asuinrakennuksissa kuin ulkorakennuksissakin. Lähes kaikki rakennukset pystytettiin hirsistä, sillä materiaali oli kestävää, helposti saatavilla ja soveltui pohjoisen ankaraan ilmastoon. Hirsirakennuksiin on lähes poikkeuksetta käytetty havupuuta, mäntyä tai kuusta. Ulkorakennuksille oli ominaista harjakatto, joka oli yleisin kattomuoto sekä asuin- että ulkorakennuksissa. Ulkorakennuksissa saattoi olla avoimet päätykolmiot, joissa kurkihirsi pysyi paikallaan tukipylvään avulla.

Kattojen rakenne vaihteli paikallisten materiaalien ja perinteiden mukaan. Perinteisiä kattotyyppejä olivat muun muassa tuohimalka-, liiste-, lauta- ja pärekatto. Jokainen kattotyyppi edusti omaa aikakauttaan ja paikallista osaamistaan ja ne kaikki suojasivat rakennuksia Pohjolan vaihtelevilta sääolosuhteilta.

Aitat olivat välttämättömiä jokaisessa talossa, ja monissa talouksissa niitä oli useita. Aitat nimettiin usein niiden käyttötarkoituksen mukaan; suola-aitta, vilja-aitta, kala-aitta eli verkkoaitta, vaateaitta, ruoka-aitta, riista-aitta, pikku-aitta ja kauppa-aitta.

Paulaharjun valokuva,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

Erityisen merkittävää oli perinne, joka vallitsi Savossa ja Karjalassa: jokaisella perheenjäsenellä oli oma aittansa. Aitat olivat yksityisomaisuutta ja niiden katsottiin kuuluvan henkilökohtaisiin tavaroihin. Aitat olivat purettavissa ja siirrettävissä, ja ne voitiin ottaa mukaan avioiduttaessa tai pois muutettaessa, jolloin aitat kantoivat mukanaan osan perhehistoriasta ja identiteetistä.

Aittarakennukset eivät olleet vain varastotiloja, vaan niillä oli keskeinen rooli sekä talon toiminnassa että kulttuurisessa merkityksessä. Ne edustavat ajattomasti suomalaista taitoa soveltaa käytössä olevia luonnonmateriaaleja toimiviksi ja kestäviksi rakenteiksi, jotka edelleen seisovat kertomassa menneiden sukupolvien kädenjäljestä.

Hailuoto Suomelan aittarivi,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

4. NYKYRIN AITTA

Näyttelyn aitan mallina on Turkansaaren ulkomuseoalueella sijaitseva Nykyrin aitta. Aitta on rakennettu alun perin Nykyrin tilalle Muhokselle, josta rakennus on siirretty Määtän tilalle Oulujoen Madekoskelle.

Nykyrin aitta on kaksikerroksinen, pärekattoinen jalka-aitta. Aitta on rakennettu vilja-aitaksi 1700-luvun alkupuolella. Joidenkin tietojen mukaan rakennusajaksi on määritelty Isonvihan aika (1713–1721).

Pohjapiirrokset ja leikkaukset:
Poikkileikkaus pituussuunnasta ja poikittaissuunnasta, pohjapiirros ensimmäisestä ja toisesta kerroksesta.

Tyyppi:
Pohjanmaan alueella tyypillinen kaksikerroksinen loviposkinen otsa-aitta. Aitan koko: 470 cm x 540 cm, korkeus 490 cm.

Perustus:
Sammakkohirsirakenne. Aitan nurkkia kannattavat sammakkohirsien kehään upotetut kahdeksan jalkaa, joiden varaan hiirilaudat on asennettu. Lattialankut työntyvät alimmaisen hirsikerran alta esiin hiirilaudan päälle.

Katto:
Hirsikerroksen tasakerralta lähtevät kattovasat lepäävät viiden vuoliaisen varassa. Katteena on kolminkertainen pärekatto.

Seinät:
Suorat, salvottu jyrkkänurkin. Hirret piiluttu eli niiden pinta on veistetty piilukirveellä tasaiseksi. Parvella on kaksi ortta aitan pituussuunnassa. Kaksi ylintä tasakertaa muodostavat katto rakennetta kannattelevan ulokkeen eli konsolin, joista toiseksi alimmaiset hirret ovat kauniisti muotoillut. Punamullattu.

5. AITAT SÄILYTYSPAIKKOINA - RUOKA-AITTA

Hietamäen talon naiset potun kaivussa,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

Suomalainen ruokaperinne perustuu vahvasti paikallisiin raaka-aineisiin ja luonnon tarjoamiin antimiin. Perinteiset peruselintarvikkeet kuten nauris, lanttu, peruna, porkkana ja kaali muodostivat vuosisatojen ajan ruokavalion perustan. Näitä täydennettiin lihalla, kalalla, maidolla, sipulilla sekä ruis- tai ohrajauhoilla, jotka rikastivat ruokien makua ja ravintoarvoa.

Metsämarjoilla oli suomalaisessa ruokataloudessa vaihteleva merkitys. Varhaisemmin ainoastaan puolukkaa käytettiin merkittävästi, sillä se säilyi hyvin talven yli. Puolukat varastoitiin keittämättöminä suurissa puutynnyreissä, joko kokonaisina tai rikottuina, ja säilytettiin aitoissa, joissa ne jäätyivät luonnollisesti. Samankaltaista varastointitapaa käytettiin myös murskatuille hilloille eli lakoille, jotka kestävät kylmässä pitkään.

Ruoka-aitta oli keskeinen osa säilöntäperinnettä. Jokaisessa talossa oli ainakin yksi ruoka-aitta, jossa säilytettiin paitsi marjoja myös muita elintarvikkeita, kuten kuivattua lihaa ja kalaa sekä maitotuotteita. Vilja-aitta oli yleensä yksinomaan viljan säilyttämistä varten. Vilja oli kaikkein tärkein elinehto, sen säilymistä ei haluttu vaarantaa tuomalla muita ruoka-aineita samaan varastoon. Liha, kala ja maitotuotteet sijoitettiin lähes aina toisiin aittoihin tai ruokapuojiin.

Aitat rakennettiin kestämään sekä aikaa että vaihtelevia sääolosuhteita, ja niiden viileä sisäilma auttoi pitämään ruuat hyväkuntoisina pitkälle talveen. Ruoka-aittojen käyttö korosti perheiden omavaraisuutta ja suunnitelmallisuutta ruokahuollossa.

Suomen ankarat luonnonolosuhteet määrittelivät paitsi raaka-aineiden valikoiman, myös sadonkorjuun, teurastamisen sekä saalistuksen ja kalastuksen ajoitukset.

Miehiä kalamajan edustalla,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

Erityisen tärkeää oli vuodenkierron ymmärtäminen ja siihen sopeutuminen. Sadonkorjuu, teurastukset ja suurimmat saaliit tapahtuivat kerran vuodessa, ja kaikki kerätty ruoka oli säilöttävä niin, että se kestäisi seuraavaan satokauteen asti. Näin ollen säilöntämenetelmillä, kuten kuivaamisella, suolaamisella, hapatuksella ja kylmävarastoinnilla, oli keskeinen rooli.

Vuodenkierron mukainen ruokatalous vaati suunnitelmallisuutta ja taitoa. Ruokatarvikkeiden säilyttäminen ja käyttö tasapainottivat niukkuuden ja yltäkylläisyyden kausia. Tämä ruokaperinne, joka perustui luonnon kiertokulkuun ja omavaraisuuteen, on yhä osa suomalaista identiteettiä ja muistuttaa menneiden sukupolvien sopeutumiskyvystä ja kekseliäisyydestä.

Kylmäluomanjärvi, Harjun talon nuottamiehet veneissään muikun pyynnistä saapuneina, Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

6. AITAT YHTEISÖLLISYYDEN PAIKKOINA

6.1. SALATANSSIT JA LASTEN “POMA” (MAJA)

“1940-luvun sota-aika Heinäpään kylässä oli täynnä elämää ja tapahtumia, vaikka arki oli ankaraa ja varautumista täynnä. Olin silloin viiden vanha, pieni mutta tarkkasilmäinen ja utelias lapsi. Kylän elämä keskittyi osittain Seppäsen kartanoon, jonka pihapiirissä kohosi vanha harmaantunut aittarakennus. Aitan parvella kuivattiin leipää ja viljaa, mutta sota muutti kaiken – myös aitan käyttötarkoituksen.

Aitasta tuli tanssipaikka, joka sykähti eloon pimenevinä iltoina. Salatansseja järjestettiin, kun kyläläiset kaipasivat hetken irtiottoa sodan synkkyydestä. Rammari, vanha gramofoni, pyöritti levyjä, ja sen kaihoisa musiikki täytti hämärän aittatilan. Tanssit olivat kiellettyjä, mutta ne toivat lohtua ja romantiikkaa, joskus jopa uusia romansseja. Aikuiset tanssivat silmät loistaen, ja heidän naurunsa peitti hetkeksi pelon ja huolen. Minulla oli tärkeä tehtävä: pikkuisena minä istuin tähystyspaikallani ja tarkkailin tietä. Jos viranomaiset lähestyivät, juoksin ilmoittamaan aikuisille, ja tanssijat hajaantuivat.

Päivisin aitan leivistä riitti jaettavaa myös meille lapsille. Meillä oli kylän lasten oma valtakunta – pomamme. Rakensimme sen puun latvaan, paksujen oksien suojiin. Poma oli linnoitus, Tarzanin maailmoista inspiroitunut salainen paikka, josta valvoimme kylän tapahtumia. Pomasta oli suora linja aittaan, ja kun nälkä yllätti, lähetimme rohkeimman meistä hakemaan leipää.”

-Mies 80v.-

Herrasen talossa tanssitaan, soittajina Kalle-Eno ja Lauri Vilenius,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

6.2 AITAT JA KESÄN TUOKSU

“Pihapiirissä seisoi kolme aittaa: kaksikerroksinen vilja-aitta, puohi ja vaate-aitta. Jokaisella oli oma tehtävänsä, ja ne olivat olennainen osa arkea. Vilja-aitassa säilytettiin siemenviljaa ja viljasäkkejä tulevia talvikuukausia varten. Kesäisin sinne tuotiin myös marjasaavit. Hillat ladottiin saavin pohjalle, ja niiden päälle kaadettiin puolukkasurvosta. Puolukan kirpeä maku ja happamuus estivät hillojen pilaantumisen, ja marjasaavit olivat valmiina käyttöön koko talvikauden ajan.

Puohi, joka oli rakennettu 1920-luvulla, oli kolmiovinen rakennus. Sen yksi huone toimi kesäisin ruotimummon asuntona. Mummo vietti siellä hiljaisia päiviään, joskus kehräsi tai istui vain oven suussa katselemassa pihan tapahtumia. Ruotimummon nukkuma-aitassa tuoksui kissanminttu, jota hän säilytti arkussa. Puohin muissa huoneissa säilytettiin työkaluja ja muuta tarpeellista, mutta mummon huoneessa oli aina pieni kodin tuntu.

Kesäisin vaateaitta muutettiin nukkumapaikaksi. Patjoja ei ollut, mutta sänkyihin levitettiin säkkikankaisia päällisiä, jotka täytettiin vastaleikatuilla oljilla. Olkien tuoksu täytti koko aitan, ja niissä oli pehmeämpi maata kuin olisi odottanut. Illalla, kun ilma viileni, kuului ulkoa heinäsirkkojen siritystä ja pihan hiljaisia ääniä. Aitan ovi pidettiin raollaan, jotta lämpimänä päivänä kertyneet höyryt haihtuivat pois.”

-Nainen 78v.-

Kangasala, Toikkola, Heikkilän talo, nuorin tytär juoksemassa ulkona,
Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmat

7. TUOKSUPURKIT

OLKI

Oljiksi kutsutaan viljojen suoria korsia puinnin jälkeen. Aitat toimivat kesäisin nukkumapaikkoina ja olkia käytettiin patjojen täytteenä.

PUOLUKKA

Puolukka on Suomen tärkein luonnonmarja. Puolukat säilyvät hyvin ilman säilöntäaineita. Survottuina ne säilyvät erinomaisesti alle viiden asteen lämpötiloissa, kuten aitassa.

YRTTI

Yrttejä on käytetty vaatteiden säilyttämisessä tuoksun parantamiseen ja tuholaisten torjuntaan. Perinteisesti yrtit laitettiin pusseihin tai ripoteltiin suoraan vaatteiden sekaan kaappeihin ja arkkujen pohjalle.

SAVULIHA

Savustaminen eli palvaaminen tehtiin yleensä savusaunassa, jossa voitiin hallita lämpötilaa ja savun määrää. Palvattua lihaa säilytettiin usein aitan orrella riiputtamalla.

TERVA

Tervaa tuotetaan pihkaisesta männystä esimerkiksi tervahaudassa polttamalla. Terva hylkii vettä, minkä takia sitä käytetään puun suojaamiseen kosteudelta.

TYÖRYHMÄ JA KIITOKSET

**OULUN MUSEO- JA TIEDEKESKUS /
POHJOIS-POHJANMAAN MUSEO
JA TURKANSAAREN ULKOMUSEO**

Näyttelyn tuotanto, kuvailutulkkaukset ja kuvateoksen toimitus
Timo Kortetjärvi, korjausrakentamisen asiantuntija
Johanna Latvamäki, vastuumuseotutkija

Oikoluku ja tuotantoapu
Juho Niemelä, museolehtori
Juhani Turpeinen, intendentti

Tiedot Nykyrin aitasta
Salla Mäntyniemi, museokoordinaattori
Hennamaria Rantakeisu, museomestari

Valokuvat
Paavo Hiltunen, museomestari
Maisa Lukkari, amanuenssi
Meeri Rauhala, kuva-arkiston hoitaja

Viestintä
Heini Harju-Könnö, viestinnän asiantuntija
Visuaalinen ohjeistus ja QR-koodit
Juri Koivusilta, visualisti
Dita Tammivaara, digitaalisten sisältöjen asiantuntija

OSAO

Aitta pienoismallin rakentaminen
Hannele Kummala, opiskelija

OULUN SEUDUN MUISTIYHDISTYS RY

POHJOIS-POHJANMAAN NÄKÖVAMMAISET RY

LÄHTEET

Alfred Kolehmainen ja Veijo A. Laine: Suomalainen aitta.
Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu1983.

Suomalaisen arjen historia. Savupirttien Suomi.
Toimittanut Kai Häggman et al. Weilin+Göös, Porvoo 2006.

Ilmar Talve: Suomen Kansankulttuuri. Uusi nidottu laitos.
Teos on julkaistu ensimmäisen kerran vuonna 1979. Suomalaisuuden kirjallisuuden seura, Vantaa 2012.

Turkansaaren ulkomuseon arkisto.
Rakennuspiirustukset ja tiedot Nykyrin aitasta.

Graafinen suunnittelu, taitto ja paino Monetra Oulu Oy,
Graafiset palvelut 2025

OULUN
MUSEO- JA
TIEDEKESKUS

Muistojen aitta